

М.М.Паночко

*Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття висвітлює питання становлення, розвитку та майбутніх перспектив української юридичної термінології, що знайшли відображення на сторінках праці І.Огієнка “Словник правничої мови”. Дослідження робить спробу дати аналіз думок і поглядів Івана Огієнка на шляхи й подальші перспективи української юридичної термінології.

Ключові слова: українська юридична термінологія, словники юридичних термінів, історичні періоди.

Розвиток української правничої науки і її термінології був доволі складний і фрагментарний. Але, незважаючи на труднощі становлення, українська правнича термінологія початку ХХ ст. постала як відносно сформована терміносистема, яка потребувала розбудови та впорядкованості. Цьому, зокрема, сприяла й праця українських юристів із Західної та Східної України, діяльність Інституту Української Наукової Мови. Дослідженням історії становлення правничої термінології України займався також Іван Огієнко.

Актуальність дослідження зумовлена відчутною питомою вагою правничої термінології як різновиду підсистеми в складі загальнолексичної системи; значенням досліджень Івана Огієнка з історії розвитку правничої термінології 20-х років ХХ ст. та їх впливом на розвиток сучасної української правничої термінології.

Хоча в українському мовознавстві проблема становлення правничої термінології вже була предметом досліджень (дисертаційне дослідження О.Сербенської, праці А.Москаленка, З.Висоцького, Н.Артикуци та ін.), однак історичний розвиток правничої термінології України початку ХХ ст. та її зв'язок із сучасною українською правничою термінологією все ще потребує детального розгляду та вивчення. Вимагає перегляду і роль Івана Огієнка як дослідника в галузі становлення української правничої термінології.

Для систематизації та розвитку української правничої термінології на сучасному етапі потрібно мати цілісну об'єктивну картину розвитку правничої термінології на різних етапах існування нашої держави. Тому вивчення історії формування та розвитку національної правничої термінології на основі праць І.Огієнка є актуальною науковою проблемою.

У даному дослідженні як основний використовується описовий метод, що реалізується через прийоми лінгвістичного спостереження.

“Правнича парость у духовому житті кожного народу велика й

показна, тому нема нічого дивного, що й українські правники віддавна зачали були збирати вирази правничої термінології. Але на початку справа ця все була більш академічною, бо не мала практичного життєвого примінення. І тільки з 1917 року, зараз же по Великій революції, справа прибрала реальних форм, а в 1918 р. українські інституції вже сильно відчули брак своєї добре виробленої наукової правничої термінології” [4, с.389].

Іван Огієнко звернув увагу на історію становлення юридичної термінології часів Центральної Ради та Гетьманату. З 1918 року працюють різні правничі термінологічні комісії, а Українське Правниче Товариство в Києві випустило навіть свою працю «Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства». Але все це ще не могло задовольнити всіх широких правничих потреб. Тоді за справу взялася Українська Академія наук у Києві.

Соціально-економічний відділ Академії наук 27 лютого 1919 року вирішив створити “Правничу Термінологічну Комісію”, і з того часу й розпочалася підготовка ґрунтового правничого словника. Комісію очолив академік О.І.Левицький, секретарем обрали І.Ю.Черкавського, а членами комісії були: А.Кримський, Б.Кістяківський, М.Радченко, О.Хруцький, П.Стебницький, В.Ачкасов, О.Бутовський. Склад Комісії пізніше значно поповнився новими людьми, зокрема у її складі налічувалося більше двадцяти правників-практиків. Комісія працювала більше семи років, провела більше 395 засідань і нарад.

Огієнко ґрунтовно зупинився на джерелах формування словника. Комісія широко використала всі попередні напрацювання своїх членів у галузі юридичної термінології, а також звернула увагу на живу народну мову. Члени Комісії не тільки вибирали потрібний матеріал із народних творів, але й їздили по селах шукати правничі терміни. Тому у словнику широко представлені терміни, які були взяті з народної мови: *господарство, жалоба, опіка, позичка, право, рада, темниця* тощо.

“Надзвичайно корисною була думка Правничої комісії використати також давні українські акти, взагалі пошукати й стародавньої української правничої термінології. Хоч праця ця була дуже тяжкою, але вона дала корисні наслідки, бо Комісія знайшла коло 2000 стародавніх термінів” [5, с.18]. Використовувався також термінологічний матеріал з “Рускої Правди” та “Литовського статуту”. Варто зазначити, що правнича мова часів Київської Русі вже була настільки розвиненою, що забезпечувала вимоги державно-політичного життя русичів і, крім цього, сприяла утворенню бази для юридичної термінології початку ХХ століття.

Про це повідомляла і передмова до словника: *“Свідомо ми вводили в Словник багато слів із давньої правничої української мови, щоб з’ясувати зв’язок сучасної мови з давньою, підвести під сучасну правничу мову історичний ґрунт і показати, яку силу слів із давньої*

правничої мови захоче сучасна мова України й як жорстоко помиляються ті, що обвинувачують теперішню українську мову, закидаючи їй штучність, кованість, галичанізм тощо. Адже показується, що ті самі слова, які іноді, здається, так різють наше зросійщене вухо, мала в уживанні українська мова ще перед 200-300 роками, і тільки відірвавши нас в другій половині XVIII в. од нашої давньої культури, од нашої української наукової мови, русифікаційна політика московського імперіялізму примусила нас забути тую мову” [7, VIII].

Крім цього, джерелом для Словника була і західноукраїнська правнича термінологія, хоча до її використання підходили з великими застереженнями. Члени Комісії намагалися використати лише ті терміни, які мали поширення на Східній Україні, відкидаючи т.зв. “галичанізми”.

Про це згадував у своїх дослідженнях Іван Огієнко. “*Можна тільки пошкодувати, що академічна Правнична комісія виконала своє завдання без тіснішої співпраці з Львівським Науковим Товариством. У Галичині правнича традиція в мові також збереглася, тому й тут слід було добре пошукати правничих термінів” [4, с.392].*

Уже з середини XIX ст. в Галичині починає виходити русько(українською) мовою збірник «Вістник законів державних» та інші австрійські урядові видання. Вони включали переклад на українську мову законів та розпоряджень австро-угорського уряду. У 1851 році вийшов з друку словник “Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs”, який став першою спробою фіксації та узаконення вживання українських правничих термінів в Галичині. Ця праця відіграла важливу роль у подальшому розвитку і кодифікації правничої лексики в українській мові. Юридична лексика Галичини кінця XIX — початку XX ст. поступово стабілізувалася, конкретизувалася, набувала щораз системнішого характеру, по-новому кодифікувалася у зв’язку з новими суспільно-політичними віяннями, прагненнями до соціального й політичного самоутвердження її носіїв.

Так у 1893 році виходить перше видання “Німецько-руського словаря висловів правничих і адміністраційних”. Словник був виданий Науковим Товариством ім. Шевченка, а укладачем його став відомий політичний діяч та адвокат, редактор “Правничої Часописі” д-р Кость Левицький. Вже у 1920 році з’явилося друге поправлене й доповнене видання цього словника під назвою “Німецько-український правничий словар”. Саме про ці праці та їх важливість для становлення юридичної термінології України згадував Іван Огієнко у своїй праці “Словник правничої мови”.

Іван Огієнко ретельно дослідив також діяльність Правничої Термінологічної Комісії, перешкоди, які чинилися з боку влади. “*Праця оплачувалася марно або й зовсім не платилася. Сама Комісія розповідає, що члени її свою уперту працю провадили в жахливих умовах не тільки голоду, ба й холоду, бо приміщення Академії Наук узимку не*

опалювано: Академія не мала дров” [4, с.391]. Але, незважаючи на труднощі, вже у 1922 році головний матеріал для правового словника був зібраний. У 1924 році Комісія передала виготовлений словник на остаточну філологічну редакцію академікові А.Кримському. І нарешті, по всіх тих нелюдських терпіннях, Комісія в середині 1926 року таки випустила в світ свою вікопомну працю, цінну пам’ятку нашої культури — «Російсько-український словник правничої мови», тиражем 5000 примірників.

Ось як відгукувався про цей словник Іван Огієнко: *“це великої ціни праця не тільки для спеціалістів, але й для кожного українського інтелігента, особливо письменника. Комісія не склала тільки Правничого словника, але “Словника правничої мови”, цебто не обмежилася тільки правничими термінами, але дала й ті частіші слова, що потрібні правникові в його широкій громадській діяльності, даючи тим змогу не звертатися до інших словників. У Словнику вміщено також силу чужоземних слів з добрим українським перекладом. На словах поставлено наголоси, а це привчає адвокатів до правдивої літературної вимови, на що правники наші повинні звернути пильну увагу, бо ж і вони — творці своєї літературної мови”* [5, с.20].

Більшість термінів, які зафіксовані в словнику, функціонують і на сьогоднішній час. Багато з них є дійсно народними і заслуговують на широке вживання. Не слід відкидати і численні запозичення з європейських мов, які свідчать про входження української юридичної термінології у загальноєвропейське правниче поле. Тому слід ще раз з увагою звернутися до “Словника правничої мови”, проаналізувати всі його особливості з урахуванням досліджень І.Огієнка.

Отже, внесок Івана Огієнка у розвиток історії вивчення національної юридичної термінології, його праця на суспільно-політичній та мовознавчій нивах заслуговують на пильну увагу і вимагають подальших досліджень і пошуків.

Список використаних джерел:

1. *Артикуца Н.В.* Юридична термінологія: проблеми і перспективи вивчення // Право України. — 1998. — № 4.
2. *Огієнко І.* Для одного народу — одна наукова термінологія // Рідна мова. — 1935. — Ч.11.
3. *Огієнко І.* Інститут української наукової мови в Києві // Рідна мова. — 1933. — Ч.2.
4. *Огієнко І.* Історія української літературної мови. — К., 2004.
5. *Огієнко І.* Словник правничої мови // Рідна мова. — 1933. — Ч.1.
6. *Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П.* Українське термінознавство. — Львів: Вид-во “Світ”, 1994.
7. *Російсько-український словник правничої мови.* — К., 1926.
8. *Русанівський В.М.* Історія української літературної мови. — К., 2001.
9. *Сербенська О.А.* З історії вивчення української юридичної термінології // Питання слов’янського мовознавства. — 1963. — № 7-8.

The problems of formation, development and the future perspectives of the Ukrainian legal terminology are elucidated which were reflected in the article of Ivan Ogienko "The Dictionary of Legal Terminology". In our research an attempt is made to present an analysis of the way of thinking and ideas of I.Ogienko concerning the ways of development and future perspectives of the Ukrainian legal terminology.

Key words: the Ukrainian legal terminology, dictionary of legal terms, historical periods.

Отримано: 15.06.2005 р.

УДК 811.161.2"36(092)(09)

Л.М.Марчук

Кам'янець-Подільський державний університет

ЗНАЧЕННЯ "ГРАМАТИКИ" МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ГРАМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Погляд на українську термінологію як на відкриту систему, що постійно еволюціонує і розширює свій функціональний статус, ґрунтується на усвідомленні того, що її розвиток детермінований запитами національного життя та станом європейської наукової думки, від якої Україна ніколи не була відрізана. Розвиток власне української мовознавчої термінології починається з появою граматик XVI ст.

Одним із перших дослідників становлення й розвитку української граматичної термінології був І.Огієнко.

Ключові слова: граматична термінологія, граматики, частини мови, терміносистема, дублетність, дублетні пари.

Формування і розвиток української граматичної термінології нерозривно пов'язані з історією розвитку й становлення наукової думки в Україні та станом самої української мови. На думку багатьох дослідників, для термінологів дуже важливо уявляти собі в світлі сучасних знань процес утворення поняття, тобто формування змісту поняття і фіксування його в знакові [2, с.89].

Словниковий склад української мови створює не лише складну систему лексичних зв'язків, а й поповнюється, постійно зазнає впливу інноваційних процесів у суспільстві.

Розвиток власне української мовознавчої термінології починається з появою різних граматик XVI ст., хоча сягає своїм корінням античних часів. З генетичного боку українська граматична термінологія неоднорідна: серед українських граматичних термінів зустрічаємо запозичені слова, кальки, напівкальки, інтернаціоналізми, власне ж українських термінів небагато. Якщо говорити про загальну картину граматичної термінології, то її визначають терміни, утво-